

Teoksen 60-sivuinen kymmenes luku on puolestaan laajin koskaan ilmestynyt tutkimus Ockhamin kolminaisuusopillisesta ajattelusta. Edellisessä monografiassaan Friedman käsitteli Ockhamia osana fransiskaanitraditiota keskittyen etupäässä niihin puoliin Ockhamin ajattelussa, jotka nousevat selvästi fransiskaanisena ajattelun pohjalta. Vähälle huomiolle jäi se, että Ockham ajatteli dominikaaniteologian hengessä Jumalan persoonien olevan reaalisten relaatioiden konstituoi-mia. Nyt Friedman ottaa tämän Ockhamin kolminaisuusopillisen ajattelun keskeisen piirteen kattavammin huomioon.

Friedman osoittaa vakuuttavasti, miten Ockham pyrki yhtäältä hämärtämään dominikaani- ja fransiskaaniteologian välisiä rajoja vetoamalla ennen kaikkea Jumalan yksinkertaisuuden periaatteeseen. Toisaalta hän vastusti voimakkaasti kaksisuuntaisia relaatioita, jotka olivat olleet Tuomas Akvinalaisen, dominikaanitradition tärkeimmän teoreetikon, kolminaisuusopillisen ajattelun peruspilari. Jumalallisilla relaatioilla oli Akvinalaisen teoriassa kahtalainen rooli. Toisiinsa verrattuna ne mahdollistivat Jumalan persoonien todellisen eroamisen toisistaan, mutta kun relaatioita verrataan Jumalan olemukseen, ne erosivat siitä vain käsitteellisesti. Ockham argumentoi Akvinalaista vastaan, että asioiden toisiinsa vertaaminen on vain intellektuaalinen akti, eikä mikään ontologinen ero voi perustua siihen. Kaiken kaikkiaan Friedmanin tuore tutkimus osoittaa Ockhamin paikan kahden trinitaarisen teologian tradition välillä ansiokkaammin kuin mikään aikaisempi tutkimus, josta olen tietoinen.

Friedmanin tutkimuksen laajuuden, ainutlaatuisuuden ja tarkkuuden huomioon ottaen on vaikea kuvitella, että teoksesta ei tulisi myöhäiskeskiajan trinitaarisen teologian historiallisen tutkimuksen perusteesta vuosikymmeniksi eteenpäin.

MIKKO POSTI

JAAKKO HÄMEEN- ANTTILA & INKA NOKSO-KOIVISTO Kalifien kirjastossa: Arabialais-islamilaisten tieteen historia. Helsinki: Avain 2011. 284 s.

Kalifien kirjastossa on ensimmäinen suomenkielinen esitys arabialais-islamilaisten tieteen historiasta. Teoksen kirjoittajat, Helsingin yliopiston arabian kielen ja islamin tutkimuksen professori Jaakko Hämeen-Anttila ja arabialais-islamilaisten kosmologiasta ja ihmiskuvasta väitellyt islamin tutkija Inka Nokso-Koivisto, lupaavat kertoa lukijalleen, missä tieteellinen maailmankuva syntyi ja miten se välittyi Eurooppaan. *Kalifien kirjastossa* alkaakin laajahkolla katsauksella islamilaisten kulttuurin historiaan, sen kukoistuskausiin ja merkittäviin kalifeihin, joita ilman tieteen kehitys ei olisi ollut mahdollista.

Arabit eivät aloittaneet tieteellistä toimintaansa tyhjästä. He tutustuivat valloitustensa myötä 600–700-luvuilla kreikkalaiseen tieteseen ja filosofiaan, jota kristityt ajattelijat olivat työstäneet monoteistisen uskonnon työkaluksi. Kauppuhteiden myötä myös intialainen ja kiinalainen tieteellinen perinne olivat jossain määrin tuttuja. Useimmat arabien valloittamien alueiden oppineista jäivät asumaan kotiseuduilleen. Samoin kirjastot ja filosofikoulut olivat jo olemassa. Tieteen pöytä oli siis katettu ja odotti valmiina.

Abbasidien valtakausi (750–1258) osoittautui hedelmällisimmäksi ajanjaksoksi, koska tällöin kalifit katsoivat velvollisuudekseen saattaa valtakuntansa sivistyksen keskuksiksi. Tieteen kehitystä siivitti valtaapitävien halu pönkittää mahdolluuksiaan, mutta myös taata tieteen rahoittaminen. Syntyi arabialainen käännöslieke, jota teoksen kirjoittajat kuvaavat maailmanhistorian näyttävimmäksi kulttuuriperin-

teen siirroksi uudelle kielelle. Tätä se olikin. Kahdessa vuosisadassa arabit käänsivät lähestulkoon kaiken tuntemansa tieteellisen ja filosofisen kirjallisuuden arabiaksi.

Tieteellisen kulttuurin keskuksiksi tuli kalifi al-Mansurin vuonna 762 perustama Bagdad (persiaksi Bagdadh, 'Jumalan kaupunki'). Myös hallitseva yläluokka kiinnostui tieteen ja jopa kilpaili siitä, kuka toi kaupunkiin parhaimmat runoilijat, tiedemiehet ja filosofit. Syntyi mesenaattijärjestelmä, joka turvasi tieteellisen toiminnan rahoituksen. Vaikka tiedettä harjoitettiin ja käännöksiä tehtiin pitkälti käytännön tarpeista ja tilauksesta erityisesti luonnontieteissä, tieteellistä toimintaa siivitti myös puhdas teoreettinen mielenkiinto. Näin myös runousopin, metafysiikan ja filosofian aloja valottavat teokset pääsivät käännöslistoille.

Islamilaيسissa Andalusissa tieteen huippukausi ajoittui vasta 1000-luvulle, jossa vuorovaikutus idän ja lännen kulttuurien, islamin ja kristinuskon välillä johti myös eurooppalaisen kulttuurin kukoistukseen 1100-luvulta lähtien. Tätä edesauttoi *convivencia*, rauhanomainen yhteiselämä alueen muslimien, juutalaisten ja kristittyjen välillä. Arabialaisen perinnön varsinainen vastaanottaminen alkoi 1120-luvulta alkaen Euroopan poliittisen ja uskonnollisen tilanteen muuttumisen myötä. Muslimivalta heikkeni ja arabialaisen kulttuurin maantieteellinen alue kutistui. Näin tapahtui erityisesti Iberian niemimaalla ja Sisiliassa.

Muslimivallan päätyttyä Iberian niemimaalle saapui valtaisa määrä oppineita kääntämään arabiankielistä kirjallisuutta latinaksi. Tälläkin käännöstyöllä, niin kutsutulla Tolodon käännösliekkeellä, oli huomattava merkitys länsimaisen tieteen kehitykselle. *Kalifien kirjastossa* tätä aihekokonaisuutta tarkastellaan aivan teoksen lopussa otsikolla "Arabialais-islamilaisten tiede renessanssin taustalla". Otsikko on siinä mielessä har-

haanjohtava, että käännoistyö oli vilkkaimmillaan 1100–1200-luvuilla eli eurooppalaisittain tarkasteltuna sydänkeskiajalla. Toisin kuin Hämeen-Anttila ja Nokso-Koivisto, jotka siirtävät modernin tieteen synnyn vasta renessanssin aikakaudelle, pidän jo sydänkeskiajan käännosvaihetta ja sen myöhäiskeskiaikaisia kehittäjiä modernin tieteen syntyajankohtana.

Kalifien kirjastossa osoittaa, että eurooppalainen tiede on monessa velkaa arabialaiselle sivistykselle ja ennen kaikkea sitä välittäneille tiedemiehille. Arabialaiset tiedemiehet muokkasivat pitkälti kreikkalais-roomalaisen sivistyksen pohjalta tieteellisen maailmankuvan perusteet. He kehittivät laaja-alaisesti monia tieteenaloja ja keskeisiä keksintöjä: muun muassa algebran ja algoritmit, aurinkokeskeisen mallin teoreeman ja optiikan fysiologisen suuntauksen. He keksivät keuhkoverenkierron, sovelsivat energia- tehokasta teknologiaa ja määrittelivät tarkkojen tähtihavaintojen avulla kalenterin, joka oli luotettavampi kuin Euroopassa käytetty gregoriaaninen kalenteri. Näihin ja moniin muihin tieteellisiin keksintöihin ja mielenkiintoisiinkin kehitelmiin keskitytään teoksen toisessa osassa, joka jakautuu tieteenaloittain seuraavasti: matemaattiset tieteet, tähtitiede, optiikka, musiikinteoria, tekniikka ja koneenrakennusoppi, alkemia ja kemia, maantiede, lääketiede, biologiset sekä humanistiset tieteet.

Kuten edellä mainitusta luettelostakin ilmenee, *Kalifien kirjastossa* käsittelee pitkälti luonnontieteiden historiaa. Humanistisista tieteistä on teoksessa ainoastaan yksi viisisivuisen luku, joka sisältää kieli- ja kirjallisuustieteen, uskontotieteen ja historian tutkimuksen alat. Filosofiaan teoksessa viitataan siellä täällä (tosin ei eksplisiittisesti eritellen erilaisia islamilaisen filosofian suuntauksia) ja islamilaisen teologian suuntauksia tarkastellaan lyhyesti ainoastaan alkupuolen johdanto-osiossa. Samassa yhteydessä paneudutaan myös

uskonnon (islamin) ja tieteen väliseen suhteeseen, joka ei ollut ongelmaton. Oikeustiedettä (lainoppia) ei teoksessa käsitellä ollenkaan.

Kysymystä siitä, miksi arabialais-islamilainen tiede myöhemmin hiipui eikä enää elpynyt entiselle tasolle, teoksessa pohditaan useammasta näkökulmasta. Yhtäältä syynä oli islamilaisen maailman yleinen taantuminen, johon vaikuttivat esimerkiksi muuttuneet kauppasuhteet Eurooppaan. Toisaalta syitä tulee etsiä islamilaisen maailman ulkopuolelta ja nimenomaan eurooppalaisesta ”tieteen renessanssista” 1100-luvulta lähtien. Myös uskonnollisella fundamentalismilla saattoi olla osuutensa kehitykseen.

Kalifien kirjastossa on erinomaisen selkeästi jaoteltu ja kirjoitettu teos. Erilliseen kuvallitteeseen painetut kuvat ovat upeita ja valottavat omalta osaltaan arabialais-islamilaisen kulttuurin monipuolista ja korkeaa tasoa. Tekstin lomassa on myös paljon aihepiiriä havainnollistavia mustavalkoisia kaavioita ja kuvia. Teoksessa on ainoastaan henkilöhakemisto, mutta laajempi asiainhakemisto olisi palvellut lukijaa tämänkaltaisessa pioneeriteoksessa.

VIRPI MÄKINEN
DOS., HELSINKI

AMY HOLLYWOOD &
PATRICIA Z. BECKMAN
(EDS.)

**The Cambridge
Companion to Christian
Mysticism. Cambridge
University Press 2012.
390 s.**

Roomassa Berninin Avilan Teresan ekstaasia esittävä patsas vetää puoleensa lukemattomia uteliaita katseita. Patsas perustuu Teresan (1515–1582) elämäkerrassa kuvattuun sydämen lävistys -kokemuk-

seen. Teresa kertoi nähneensä vierellään pienen ja kauniin enkelin:

”Enkelillä oli käsissään pitkä kultainen keihäs, jonka rautaisessa kärjessä näytti olevan vähän tulta. Hän näytti lävistävän sillä sydämeni useaan kertaan, niin että keihäs tunkeutui mukanaan. Se syytyi minut kauttaaltaan suureen rakkauteen Jumalaa kohtaan. Niin ankara oli tuska, että se pani minut vaikeroimaan, ja niin ylenmääräinen oli se suloisuus, jonka tämä suunnaton tuska minussa synnytti, ettei kukaan haluaisi sitä menettää, eikä sielu tyydy vähempään kuin Jumalaan. Se ei ole ruumiillista tuskaa, vaan henkistä, joskin ruumiskin saa siitä osansa, vieläpä suuren osan. Sielu ja Jumala keskustelevat nyt niin rakkaasti ja suloisesti, että jos joku luulee minun valehtelevan, rukoilen Jumalaa suomaan hyvydessään, että hän saisi sitä maistaa.” (Pyhä Jeesuksen Teresa: *Elämäni*, 29. luku. Käännös Seppo A. Teinonen. Katolinen tiedotuskeskus 1990.)

Berninin patsasta ja Teresan kuvausta ekstaasista on tulkittu monella tavalla. Cambridge University Pressin ”seuralainen” kristillisen mystiikan tutkimuksesta tarjoaa tulkitoihin erinomaisia tutkimuksellisia näkökulmia.

Kirja lähestyy kristillisen mystiikan aihepiiriä kolmesta eri näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa tutkitaan kristillisen mystiikan historiallisia konteksteja. Alku sijoitetaan varhaisen luostarilaitoksen kehitykseen (Douglas Burton-Christie). Tämän jälkeen pysähdytään benediktiiniläisen luostariperinteen äärelle laulun, kokemuksen ja luostarisäännön näkökulmista (Amy Hollywood). Sydänkeskiajan murroksista (Walter Simons) edetään reformaatioihin ja varhaismoderniin aikaan (Edward Howells). Jälkimmäisestä osiosta löytyy myös Avilan Teresan konteksti. Myöhäiskeskiajan mystikoille oli tyypillistä syvän sisäisen kokemuksen korostaminen. Teresan kokemus sopii yhteen tämän kanssa, mutta hän siirtyi sisältä ulkoiseen; koke-